

“Сям’я выратуе свет і чалавека”

В. У. Чэчат,
загадчык аддзялення
праблем выхавання
Нацыянальнага інстытута
адукацыі, кандыдат
педагагічных навук

У цывілізаваных краінах свету існуюць інстытуты, цэнтры і службы сям’і, дзе бацькі могуць атрымаць кансультацыі і канкрэтную дапамогу па ўсіх пытаннях, звязаных з выхаваннем дзяцей. А які вопыт работы з сям’ёй назапашаны ў нашай рэспубліцы? Як выкарыстаць тое лепшае, што створана ў нас? Якія новыя падыходы вызначаюцца ў рабоце з бацькамі? Якім павінна быць навукова-метадычнае забеспячэнне работы? На ўсе гэтыя пытанні пастараемся адказаць.

У свой час быў распаўсюджаны педагагічны ўсенавуч бацькоў і грамадскасці, які ў асноўным наладжваўся ва ўніверсітэтах педагагічных ведаў. Ствараліся факультэты і лекторыі пры школах, іншых навучальных установах, дзіцячых садках, на прадпрыемствах.

У канцы 1987 г. па ініцыятыве Міністэрства адукацыі вывучаліся пытанні арганізацыі работы ўстаноў адукацыі з сям’ёй, навукова-метадычнага забеспячэння псіхолога-педагагічнай адукацыі бацькоў у Брэсце і Брэсцкай вобласці. Вучоныя-педагогі і псіхологі, работнікі Міністэрства адукацыі, настаўнікі, выхавальцы вывучалі вопыт работы з сям’ёй дзесяткаў школ, садкоў, устаноў, прадпрыемстваў, правялі масавае анкетаванне бацькоў і дзяцей. Яны наведалі заняткі ўніверсітэтаў педагагічных ведаў, лекторыяў, наладжвалі гутаркі з бацькамі, дзядулямі і бабулямі, асобамі, якія замяняюць бацькоў, а таксама з дзецьмі розных узростаў. У сумеснай пастанове калегіі Міністэрства адукацыі і прэзідыума Педагагічнага таварыства было адзначана, што існуючая структура арганізацыі педпрапаганды не апраўдвае сябе. Работа пераважнай большасці ўніверсітэтаў педагагічных ведаў для бацькоў не адпавядае статусу народнага — не забяспечваецца пастаянны кантынгент слухачоў, кваліфікаваны склад выкладчыкаў, у тэматычных планах і праграмах не ўлічваюцца ўзровень педагагічнай падрыхтоўкі бацькоў да выхавання дзяцей, іх інтарэсы і патрэбы. Як і раней, пераважаюць лекцыйныя заняткі. Групавыя і індывідуальныя кансультацыі праводзяцца

эпізадычна. У пастанове ўказвалася і на іншыя недахопы (нізкая эфектыўнасць класных і школьных бацькоўскіх сходаў, сумеснай работы бацькоўскіх камітэтаў і саветаў садзейнічання сям'і і школе, адставанне навукова-метадычнага забеспячэння і інш.).

У пастанове вызначаліся канкрэтныя напрамкі перабудовы педагагічнай адукацыі бацькоў:

1) ліквідаваць дзекуючую сетку і структуры народных універсітэтаў педагагічных ведаў для бацькоў;

2) даць права педагагічным калектывам сумесна з бацькамі і грамадскасцю вызначыць формы і змест работы ў адпаведнасці з патрэбамі і інтарэсамі дашкольнай установы, школы, сям'і, сацыяльнага асяроддзя;

3) стварыць розныя віды лекторыяў і іншыя формы работы з бацькамі, забяспечыць дыферэнцыраваны падыход;

4) праводзіць для бацькоў групавыя і індывідуальныя кансультацыі, для чаго арганізоўваць кансультацыйныя пункты на базе метадычных кабінетаў, інстытутаў удасканалення настаўнікаў, педагагічных навучальных устаноў і прадпрыемстваў, прыцягваць да работы ў іх педагогаў, псіхологаў, медыкаў, юрыстаў і іншых спецыялістаў;

5) наладзіць навукова-метадычнае забеспячэнне педагагічнай адукацыі бацькоў (планы, праграмы, метадычныя дапаможнікі, навукова-папулярныя кнігі).

Бацькам было прапанавана вызначыць тыя формы работы, якія ім найбольш спадабаліся, прынеслі карысць, дапамаглі ў выхаванні дзяцей, у вырашэнні праблем узаемаадносін у сям'і. Думаецца, што да гэтых меркаванняў трэба прыслухацца педагогам, псіхологам, выхаватцям, творча выкарыстоўваць набыткі, бо заўсёды і ва ўсім павінна быць пераемнасць.

Сярод найбольш распаўсюджаных формаў заняткаў называюцца наступныя: гутаркі (55,3%), абмен вопытам па пытаннях выхавання ў сям'і (54,6%), лекцыі (49,6%), абмеркаванне кніг, артыкулаў, кіна- і тэлефільмаў па праблемах сям'і і выхавання дзяцей (36,6%), агульныя школьныя канферэнцыі бацькоў (32,8%), канферэнцыі бацькоў і маці (26,7%), аналіз педагагічных задач і сітуацый (22,9%), вусныя часопісы (14,9%), дыспуты (13,7%), агляды навінак педагагічнай літаратуры (13,3%), семінарскія заняткі (11,5%), праслухоўванне магнітафонных запісаў (10,3%). У якасці эпізадычных названы таксама “круглыя сталы”, тыдні кнігі, дні адкрытых дзвярэй. Бацькі адзначалі, што часцей за ўсё ім давалі рэкамендацыі па ўліку ўзроставых асаблівасцей дзяцей (32,1%), па працоўным выхаванні (24,4%), маральным (11,1%), па пытаннях вучобы, вольнага часу і культуры паводзін, умяцвання здароўя, гігіены і рэжыму дня (9,9%), радзей — па палавым выхаванні (6,9%), па пытаннях выхавання цікавасці да чытання (5,3%), па дысцыпліне (4,2%).

На занятках і ў час кансультацый бацькам часцей за ўсё рэкамендавалася прачытаць кнігі В. А. Сухамлінскага (33,6%), А. С. Макаранкі

(32,8%), з серыі “Бацькам аб дзецях”, “Сямейная педагогіка”, часопіс “Сям’я і школа” (34,4%), артыкулы аб выхаванні ў сям’і, змешчаныя ў “Настаўніцкай газеце”, “Советской Беларусіі”, “Знамени юности” і інш. (10,5%). Сярод прачытаных кніг, прысвечаных праблемам выхавання дзяцей у сям’і, вылучаліся кнігі А. С. Макаранкі (23%), В. А. Сухамлінскага (21%), а таксама некаторыя працы педагогаў рэспублікі.

Перш чым вызначыць новыя падыходы ў рабоце з сям’ёй, трэба некалькі слоў сказаць у цэлым аб ёй. Нягледзячы на ўзнікаючыя тут дэфармацыі, сям’я ўсё ж аказалася тым агульначалавечым і сацыяльным інстытутам, які не загінуў, а, наадварот, жыве і набірае сілу.

Ва ўсіх краінах свету зразумелі, што сям’я — аснова жыцця чалавека, вечная і нічым не заменная. Свабода ад сям’і — гэта толькі ілюзія шчасця. Вось чаму сёння і ў перспектыве на наступнае стагоддзе найпершая ўвага павінна ўдзяляцца сям’і, дзецям, іх выхаванню. Так, у Францыі пры агульным абследаванні каля 90% жанчын на першае месца ў шкале шчасця паставілі “сямейны ачаг”. Верныя сямейнаму ўкладу і большасць амерыканак, у Кітаі 2/3 насельніцтва да 30 гадоў не ведае разводаў. Ды і ў нашай краіне каля паловы жанчын на пытанне “Ці будзеце вы настойваць на магчымасці працягваць сваю работу, калі мужу аддадуць вашу зарплату?” адказалі, што гатовы назаўсёды вярнуцца ў сям’ю, да дамашніх абавязкаў, дзяцей.

У дакументах урадаў і даследаваннях вучоных розных краін адназначна сцвярджаецца: “Сям’я выратуе свет і чалавека”, “Паўнацэнная асоба не можа сфарміравацца па-за сям’ёй”, “Звышідэя сям’і — дзеці, праз якіх можна перадаць у будучыню сваю генетычную спадчыну”, “Толькі сям’я пераможа ў барацьбе з чумой XX стагоддзя”.

Якія ж новыя падыходы павінна выкарыстоўваць школа, каб супрацоўніцтва з бацькамі было больш выніковае?

Перш за ўсё трэба грунтоўна пазнаёміцца з сям’ёй, г.зн. правесці работу на дыягнастычнай аснове (дыягностыка ў перакладзе з грэчаскай мовы азначае “распазнаванне”). Ёсць нямала школ, настаўнікаў, якія творча працуюць з бацькамі, валодаюць эфектыўнымі прыёмамі работы з сям’ёй на дыягнастычнай аснове (СШ № 6 г. Слоніма, № 27 г. Йомеля, Шашкоўская СШ Стаўбцоўскага і Глыбаўская СШ Рэчыцкага раёнаў і інш.). Тут ёсць праграмы вывучэння сямей, дзе вызначаны наступныя раздзелы: “Агульныя звесткі аб сям’і” (структура, склад, месца працы бацькоў, іх адукацыя, кароткая характарыстыка членаў сям’і, інтарэсы, схільнасці, асаблівасці рэжыму дня, сямейныя традыцыі і святы, культура ўнутрысямейных адносін); “Выхаваўчы патэнцыял (магчымасці) сям’і” (сямейны мікраклімат, метады і сродкі выхаваўчага ўздзеяння на дзяцей, складанасці ў выхаванні); “Працоўнае выхаванне і прафесійная арыентацыя дзяцей у сям’і” (працоўныя абавязкі дзяцей і бацькоў, метады і сродкі далучэння дзяцей да працы, дапамога сям’і і шко-

ле); “Педагогічная культура бацькоў” (як бацькі займаюцца самаадукацыяй, самавыхаваннем).

У некаторых школах рэспублікі педагогі выкарыстоўваюць распрацаваную прафесарам А. І. Кочатавым “Карту-схему псіхолога-педагогічнай характарыстыкі сям’і як калектыву”. Выдзелены пяць асноўных паказчыкаў (крытэрыяў), па якіх ацэньваецца сям’я: 1) маральная накіраванасць; 2) педагогічная культура бацькоў; 3) падрыхтаванасць членаў сям’і да сумеснай дзейнасці; 4) арганізаванасць сям’і; 5) псіхалагічная камунікатыўнасць.

Але ўсё гэта толькі элементы (часткі) псіхолога-педагогічнай дыягностыкі, разрозненыя і няпоўныя. Сам настаўнік часта не ў стане кваліфікавана прадьягнаставіць усе сем’і сваіх вучняў. Настаў час стварыць айчынную (рэспубліканскую) дыягностыку (службу дыягностыкі), даць ёй падрыхтаваных псіхологаў і педагогаў, атрымаць навукова абгрунтаваныя даныя аб сям’і і з іх улікам працаваць з бацькамі і дзецьмі. Але неабходна, каб, па-першае, псіхалагічныя службы і сістэмы ствараліся на сур’ёзным навуковым грунце; па-другое, псіхадыягностыка павінна быць узроставай, прымяняцца да любога ўзросту і катэгорыі людзей.

Неабходна, каб педагогі на аснове даных псіхолога-педагогічнай дыягностыкі наладзілі групавую і індывідуальную работу з дзецьмі. Тут павінны дапамагчы цэнтры сям’і або кансультацыйныя службы, якія працуюць на поўнай або частковай гаспадарча-разліковай аснове. У іх складзе, акрамя педагогаў, могуць быць псіхологі, медыкі, нарколагі, юрысты, эканамісты.

Патрэбна наладзіць педагогічную асвету бацькоў па праблемах сучаснай сям’і, сямейным выхаванні, а таксама дыферэнцыраваную педагогічную асвету розных катэгорыяў бацькоў (з поўнай, няпоўнай, апыкунскай сям’ёй, дзіцячым домам сямейнага тыпу).

Для дапамогі школе замест розных грамадскіх саветаў і службаў трэба ствараць дзяржаўныя службы (цэнтры) сям’і, якія б дапамагалі ўмацоўваць маральна-псіхалагічнае і фізічнае здароўе сям’і, будучай маці і кіравалі паводзінамі пэўнай групы будучых маці (катэгорыі рызыкі). Так, яны маглі б удзяліць увагу наступным пытанням (як гэта робіцца ў многіх цывілізаваных краінах): 1) выплачваць дзяржаўную дапамогу на дзіця і за дэкрэтны водпуск толькі ў тым выпадку, калі жанчына ў час цяжарнасці вядзе такі лад жыцця, які не адаб’ецца адмоўна на нованароджаным (Фінляндыя); 2) праводзіць у медыка-генетычных цэнтрах генетычныя кансультацыі (аб спадчынных адхіленнях) для будучых мужа і жонкі перад заключэннем брака (Данія, Галандыя, ЗША, Швецыя); 3) абследаваць цяжарных жанчын задоўга да нараджэння дзіцяці (для папярэджання паталогіі). Ранняя дыягностыка і спецыяльнае харчаванне могуць выратаваць патэнцыяльна паталагічнае дзіця ад цяжкай ідыятыі і даюць магчымасць максімальна яго адаптаваць.

Урад рэспублікі і мясцовыя органы павінны, з аднаго боку, дапама-

гаць сям’і паляпшаць умовы яе жыцця, заахвочваць тых бацькоў, якія правільна выхоўваюць дзяцей, а з другога боку — ствараць сістэму кантролю з жорсткімі санкцыямі для тых бацькоў, якія безадказна адносяцца да сваіх абавязкаў. Вылучаюцца такія напрамкі: 1) маці можа быць дома, выхоўваць дзяцей да 5 — 6 гадоў; 2) маці павінна мець скарочаны рабочы дзень, пакуль дзіцяці не споўніцца 10 гадоў; 3) для таго каб у сям’і ўсталяваўся спрыяльны маральна-псіхалагічны мікраклімат, трэба даць магчымасць маці звальняцца з працы на 1 — 2 гады без страты бесперапыннага стажу работы; 4) увесці на Беларусі Дзень Маці. У такі дзень дзеці змаглі б прыехаць у бацькоўскі дом, павіншаваць сваіх маці, пабыць з імі; 5) падрыхтаваць Закон Рэспублікі Беларусь “Аб правах дзіцяці”, дзе вызначыць правы і абавязкі, юрыдычны статус усіх катэгорый дзяцей, іх узаемаадносіны з бацькамі, роднымі, педагогамі і г.д.

У рэспубліцы вызначыліся наступныя шляхі навукова-метадычнага забеспячэння, дыферэнцыраванага ўздзеяння псіхалага-педагагічных ведаў на бацькоў:

актуалізацыя псіхалага-педагагічнай тэматыкі лекторыяў, цыклаў, экспрэс-універсітэтаў, аўтарскіх курсаў, кансультацый, яе максімальнае набліжэнне да запытаў і патрэб розных катэгорый бацькоў (“Сям’я і яе роля ў фарміраванні асобы”, “Дзеці — бацькі — грамадства”, “Актуальныя праблемы выхавання дзяцей у сям’і”, “Маладая сям’я”, “Для вас, маладыя!”, “Вучымся культуры ўзаемаадносін у сям’і”, “Канфлікты ў сям’і: шляхі іх пераадолення” і інш.);

навукова-метадычнае забеспячэнне бацькоў і педагогаў, якія займаюцца распаўсюджаннем псіхалага-педагагічных ведаў. З гэтай мэтай падрыхтаваны і выдадзены камплект літаратуры, у які ўваходзяць: 1) праграмы заняткаў з бацькамі; 2) дапаможнік у чатырох частках пад агульнай назвай “Навука і майстэрства сямейнага выхавання” (кожная частка разлічана на канкрэтны ўзрост — дзяцей-дашкольнікаў, малодшых школьнікаў, падлеткаў, старэйшых школьнікаў); 3) дапаможнік “Сямейна-бытавая культура”; 4) “Энцыклапедыя маладой сям’і”; 5) кнігі, дзе абагульняецца вопыт беларускіх сямей у выхаванні дзяцей; яны выйшлі і выходзяць у навукова-папулярных серыях “Бацькам аб дзецях” (29 кніг), “Сямейная педагогіка” (каля 40 кніг); 6) перавыданыя кнігі айчынных і замежных педагогаў і псіхалагаў, якія прысвечаны праблемам выхавання дзяцей у сям’і (А. С. Макаранка. “Кніга для бацькоў”, В. А. Сухамлінскі. “Як выхаваць сапраўднага чалавека”, “Пісьмы да сына”, “Пісьмы да дачкі”, “Сэрца аддаю дзецям”, Б. П. Нікіцін, Л. А. Нікіціна. “Мы і нашыя дзеці”, Я. Корчак. “Як любіць дзяцей”, М. Клімава-Фюгнерава. “Эмацыянальнае выхаванне ў сям’і”, Ф. Хорват. “Каханне, мацярынства, будучыня”, Д. Байард. “Як спраўляцца з праблемамі падлеткаў”); 7) матэрыялы рэспубліканскіх навукова-практычных канферэнцый і семінараў;

выступленні вучоных, педагогаў, бацькоў на старонках рэспубліканскіх газет, часопісаў;

індывідуальныя кансультацыі, парады і рэкамендацыі спецыялістаў (педагогаў, псіхолагаў, урачоў, юрыстаў і інш.).

Безумоўна, нельга ігнараваць усё тое лепшае, што назапашвалася за доўгія гады. А зроблена нямала — нягледзячы на цяжкасці, што існавалі ды і цяпер яшчэ існуюць і, на жаль, перашкаджаюць як мага больш вынікова дапамагаць сям'і ў выхаванні дзяцей. У паспяховым вырашэнні гэтай задачы павінны быць зацікаўлены ўсе, бо ад належнага мікраклімату ў сям'і залежыць дабрабыт не толькі кожнага асобнага чалавека, але і ўсіх жыхароў нашай рэспублікі.

In the material by V. Chechet the accumulation of Belarus experience in family helping for the children up bringing, the new methods in the work with parents, the new scientific methodical provisions of this work are given.